

Marcin Krupa

Studia Doktoranckie Wydziału Ekonomii
i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Wpływ nadmiernego zadłużenia zagranicznego na koniunkturę gospodarczą na przykładzie krajów Ameryki Łacińskiej

Streszczenie

W artykule skupiono się na nadmiernym zadłużaniu się państw. Badanie obejmuje lata 1975–1995 i dotyczy zwłaszcza grupy państw średnio rozwiniętych. Nerozwinięcie problemu zadłużenia groziło wystąpieniem globalnego kryzysu gospodarczego, w wyniku którego mogło dojść do destabilizacji nie tylko natury ekonomicznej, lecz również politycznej.

Słowa kluczowe: kryzys, deficyt budżetowy, dług publiczny, destabilizacja finansowa, wyzysk.

1. Wprowadzenie

W artykule poruszono problemy zadłużenia występujące dość powszechnie we współczesnej gospodarce. Wydaje się, że w perspektywie krótkoterminowej nie są one możliwe do rozwiązania. Zjawisko to jest rozpowszechnione na taką skalę, że wydawać by się mogło, iż stanowi nieodzowny element współczesnej gospodarki. Zjawisko zadłużenia nie jest problemem samym w sobie, ale staje się nim wówczas, gdy zobowiązania zaciągnięte przez strony dłużne są niemożliwe do zrealizowania.

Wówczas ma miejsce kryzys. Możliwość zadłużania się uznaje się za zjawisko pozytywne, ponieważ umożliwia sfinansowanie inwestycji, które w przyszłości mogą generować zyski, dając w perspektywie długookresowej nabywcy kredytów korzyści i tym samym przyczyniając się do wzrostu gospodarczego i postępu. Problem zaczyna się pojawiać, gdy akcja kredytowa przekracza względnie ustalone granice bezpieczeństwa, a projekty inwestycyjne nie przynoszą oczekiwanych korzyści.

Problematyka kryzysu zadłużenia może dotyczyć osób fizycznych i prawnych gospodarki narodowej, jak również całych państw. Zagrożenie o zasięgu globalnym dotyczy wielu państw w aspekcie międzynarodowych relacji gospodarczych. Pojawia się ono w sytuacji, gdy znaczna liczba państw zaciągnie wysokie zobowiązania finansowe wobec państw wierzycielskich czy też wspólnych instytucji finansowych, po czym nie jest w stanie wywiązać się ze swoich zobowiązań. W takiej sytuacji ma miejsce globalny kryzys zadłużeniowy, który może doprowadzić do załamania całej skomplikowanej sieci powiązań finansowych we wszystkich państwach świata, a wraz z nimi różnych podmiotów gospodarczych, poczynając od korporacji, a kończąc na przeciętnym gospodarstwie domowym danego państwa.

Niniejszy artykuł w szerszym aspekcie koncentruje się na zjawisku kryzysu zadłużenia międzynarodowego, natomiast w węższym porusza problem wpływu tego zadłużenia na kwestie wzrostu gospodarczego i rozwoju. Problematyka ta jest analizowana na przykładzie Ameryki Łacińskiej. Celem artykułu jest określenie, w jaki sposób zadłużenie gospodarcze, rozumiane w kategoriach deficytu budżetowego i długu publicznego, które finansowane jest w znacznej części ze środków zagranicznych, wpływa na stan koniunktury. Ponadto celem artykułu jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie o źródła kryzysów zadłużeniowych poprzez przedstawienie pewnych alternatywnych teorii (oczywiście względem klasycznej myśli liberalnej w ekonomii).

2. Tło historyczne kryzysów zadłużeniowych

Zjawisko zadłużania się państw u wierzycieli zagranicznych datuje się na początek XIX w. i jest związane ze zmianą struktury gospodarki światowej, która uległa przekształceniu w następstwie rewolucji przemysłowej. W obserwacjach historycznych wykazano sprężenia zwrotne stagnacji gospodarczej (jako etapu wstępnego recesji) i nadmiernego zadłużenia. Możliwość zaciągania zobowiązań finansowych przez państwa czy też monarchę, który miał status suwerena, istniała dużo wcześniej, jeszcze w systemach gospodarki feudalnej. Wówczas jednakże zaciąganie zobowiązań finansowych nie miało charakteru kryzysu globalnego, takiego jak w XIX w., kiedy wielka skala zadłużenia sprawiła, że niemożliwe

stawało się wywiązanie się dłużnika ze zobowiązań finansowych względem wierzyciela.

Od początku XIX w. można wyróżnić cztery wielkie kryzysy zadłużeniowe o charakterze globalnym. Pierwszy z 1820 r., wtedy 14 państw zawiesiło spłatę zobowiązań (29% ogólnej liczby państw), drugi z 1870 r., wtedy 17 państw zawiesiło spłatę zobowiązań (37% ogólnej liczby państw), trzeci z 1930 r., wtedy 25 państw zawiesiło spłatę zobowiązań (40% ogólnej liczby państw), i czwarty z 1980 r., wtedy 55 krajów zawiesiło spłatę zobowiązań (27% ogólnej liczby państw) [Suter 1992, s. 61–67].

Wszystkie globalne kryzysy zadłużeniowe zawsze zaczynały się w krajach Ameryki Łacińskiej, chociaż nie wszystkie państwa regionu w równym stopniu ponoszą odpowiedzialność za ich wystąpienie. Źródeł pierwszego kryzysu należy szukać w polityce krajów Ameryki Łacińskiej, które, z wyjątkiem Argentyny, wstrzymały obsługę zagranicznych obligacji rządowych [*Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym* 2007, s. 42]¹. Zaciągnięte pożyczki zostały wykorzystane do odbudowy wyzwolonych gospodarek oraz na bieżące cele budżetowe, a nie na instrumenty i instytucje, które mogły pobudzić zdolności eksportowe.

Drugi kryzys zadłużeniowy również dotyczył krajów Ameryki Łacińskiej, jednakże oprócz tego regionu dotknął on również dwa państwa z innej części świata, a mianowicie Turcję i Egipt. Ówczesny problem zadłużeniowy był w głównej mierze wynikiem zjawiska deflacji i ostatecznie został rozwiązany dziesięć lat później.

Trzeci kryzys zadłużeniowy w latach 30. XX w. był kryzysem o znacznie większej skali niż poprzednie i objął, oprócz dwunastu państw Ameryki Łacińskiej, dziewięć państw Europy, w tym Polskę. Źródła tego kryzysu są bardziej złożone i wiążą się z tzw. wielkim kryzysem w USA, który rozprzestrzenił się na cały świat. Mimo takich źródeł kryzysu, uważa się, że jego największym sprawcą były kraje Ameryki Łacińskiej, które przeznaczały środki pożyczkowe na doraźne, a nie na produkcyjne cele. Konsekwencje tego zadłużenia były znacznie bardziej wyraziste niż poprzednich kryzysów, ostatecznie doprowadzając do zamknięcia rynków obligacji dla krajów słabiej rozwiniętych aż do lat 60. Przewycięzenie kryzysu stało się możliwe dzięki m.in. osiągnięciu nadpłynności międzynarodowych banków komercyjnych. Po zakończeniu kryzysu wystąpił silny boom kredytowy, który miał swoje podstawy w dynamicznym wzroście gospodarczym państw wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Europy, oraz wynikał również z opracowania wielu nowych usług finansowych.

¹ Przed I wojną światową głównym źródłem pozyskania zagranicznego kapitału były obligacje, które zazwyczaj sprzedawane były prywatnym inwestorom z Wielkiej Brytanii.

Ostatni kryzys zadłużeniowy jest problemem aktualnym i o wiele bardziej złożonym. Jego początek datuje się na lata 80. XX w., a jego przyczyny mają charakter dużo bardziej złożony niż poprzednich kryzysów. Ze względu na różnorodność przyczyn kryzysu zadłużeniowego lat 80. należy szukać nie tylko w krajach Ameryki Łacińskiej, lecz również w krajach rozpadającego się wówczas Układu Warszawskiego.

Problem zadłużenia zawsze wiązał się z nierealizacją przez dłużników swoich wierzytelności, co w następstwie rodziło problem egzekucji zobowiązań. Ten problem był rozwiązywany przed II wojną światową inaczej niż po jej zakończeniu. Do końca II wojny światowej problemy płatnicze krajów rozwijających się były rozwiązywane głównie poprzez negocjacje wierzycieli z dłużnikami. Negocjacje zazwyczaj prowadziły do redukcji zobowiązań, jednakże nie w każdym wypadku kończyły się porozumieniem. Tam, gdzie zawodziła dyplomacja, dochodziło do działań wojennych krajów wierzycieli, a mianowicie USA, Wielkiej Brytanii czy Francji². Po zakończeniu II wojny światowej zaprzestano siłowych egzekucji zobowiązań, wiązało się to głównie ze zmianą struktury układu sił na arenie międzynarodowej, zmianą mentalności i stylu gry politycznej, a zwłaszcza zagęszczeniu się wzajemnych powiązań biznesowych oraz zmieniającej się struktury gospodarczej i rynku usług finansowych.

3. Przyczyny międzynarodowego kryzysu zadłużeniowego lat 80. XX w.

Jak wspomniano, międzynarodowy kryzys zadłużeniowy lat 80. XX w. był o wiele bardziej złożony od kryzysów obserwowanych wcześniej. Wiele było przyczyn zaistnienia kryzysu, a sam problem zadłużeniowy przedstawiał się odmiennie w każdym z państw zadłużonych, uwidaczniając w ten sposób swoją indywidualność i wielocechowość.

W literaturze występuje pewna zbieżność poglądów, co do najważniejszych grup czynników odpowiedzialnych za wystąpienie kryzysu zadłużeniowego. Należy dodać, że w latach 70. XX w. kredytobiorcy zaczęli zadłużać się na bardzo wysoką skalę w wyniku bardzo dobrych warunków kredytowych, jednakże sytuacja ta uległa drastycznej zmianie pod koniec lat 70. Poniżej przedstawiono przyczyny kryzysu, poczynając od tych, co do których istnieje największa zbieżność poglądów.

² Wykorzystanie marynarki wojennej do egzekucji zobowiązań określa się mianem tzw. dyplomacji kanonierek. Marynarka wojenna w głównej mierze miała na celu blokadę portu, konfiskatę płynnych aktywów czy też przejęcie kontroli nad urzędami celnymi. Oprócz wspomnianych powyżej wierzycieli, w mniejszym stopniu, również Niemcy, Belgia i Szwajcaria odgrywały istotną rolę w polityce finansowania międzynarodowej akcji kredytowej.

1. Dwa szoki naftowe, pierwszy sztuczny³ z lat 1973–1974, drugi nieplany⁴ z lat 1978–1979. „Szoki” wymierzone w gospodarki liderów ekonomicznych świata, w perspektywie długoterminowej, wywołały negatywne konsekwencje zwłaszcza w państwach o gospodarkach słabiej rozwiniętych, powodując skokowy wzrost wydatków importowych⁵. Problemy z finansowaniem importu doprowadziły do nasilenia się procesu zadłużenia. Zdolności kredytodawców uległy spotęgowaniu dzięki tzw. petrodolarom, czyli nadwyżkom dolarowym powstałym w państwach OPEC, które ulokowały pozyskane środki w bankach komercyjnych, wykorzystując te środki do zwiększenia akcji kredytowej [Kaliński 2008, s. 336–339; Wojnarski 2004, s. 337–338; Budnikowski 1991, s. 48].

2. Nieodpowiedzialna polityka kredytowa banków polegała na przekazaniu ogromnych sum pieniężnych małej liczbie państw, które nie wykazywały zdolności do realizacji zaciągniętych zobowiązań. Na początku lat 80. suma udzielonych kredytów przez dziewięć największych banków amerykańskich wyniosła 285% kapitału zakładowego, co groziło, w przypadku niewywiązania się państw zadłużonych ze swoich wierzycelności, światowym załamaniem rynków finansowych [Cline 1985, s. 185].

3. Nagły wzrost stopy procentowej wywołany spadkiem poziomu inflacji i zaostrzeniem polityki monetarnej w państwach uprzemysłowionych, zwłaszcza w USA. Doprowadziło to w ciągu czterech lat do podwojenia się zobowiązań pożyczkowych.

4. Na początku lat 80. pogorszeniu uległy również relacje *terms of trade* gospodarek państw zadłużonych, kończąc tym samym boom eksportowy lat 70. wywołany kryzysami naftowymi, które to ostatecznie doprowadziły do wzrostu cen wszystkich surowców na rynkach światowych.

³ W 1973 r. wybuchła kolejna wojna izraelsko-arabska. Państwa arabskie grupy OPEC, czyli zrzeszenia eksporterów ropy naftowej, w wyniku niemożności osiągnięcia zwycięstwa z Izraelem drogą militarną oraz w następstwie frustracji wywołanej wsparciem militarnym i gospodarczym USA (jak również innych państw) w stosunku do państwa Izrael, postanowiły czterokrotnie podnieść ceny ropy naftowej, przeciwstawiając się tym samym amerykańskiej polityce proizraelskiej. Polityka terroru naftowego była zwrócona w kierunku USA, Holandii, RPA, Portugalii i Rodezji, jednakże kryzys naftowy przyczynił się do pozytywnych przemian restrukturyzacyjnych w gospodarkach państw wysoko rozwiniętych, uderzając w perspektywie długoterminowej w kraje słabiej rozwinięte.

⁴ Drugi kryzys energetyczny wywołała rewolucja islamska w Iranie, jednym z czołowych państw eksportujących ropę naftową. Ceny ropy naftowej wzrosły dwukrotnie, kryzys zakończył się w 1986 r., kiedy ceny wróciły do normy. Drugi kryzys był znacznie mniej dotkliwy niż pierwszy, ponieważ rewolucja islamska, a następnie wojna iracko-irańska rozbiły solidarność państw wchodzących w skład organizacji OPEC.

⁵ Przed szokiem państwa gospodarek słabo rozwiniętych przeznaczały nieco ponad 5% swoich wydatków importowych na zakup ropy naftowej, w 1980 r. wskaźnik ten przekroczył poziom 20%.

5. Kolejnym istotnym czynnikiem eksplozji zadłużeniowej był kryzys gospodarczy przełomu lat 70. i 80. gospodarek państw uprzemysłowionych (spadki PKB odnotowano w latach 1974–1975, 1980–1982), co przyczyniło się w sposób pośredni do spadków poziomu eksportu krajów zadłużonych.

6. Do powstania zadłużenia doprowadziła również polityka państw rozwijających się. Do największych uchybień państw zadłużonych zaliczyć można: po pierwsze, nadmierną liczbę projektów inwestycyjnych, których niewydolna wewnętrznie gospodarka nie była w stanie zaabsorbować. Po drugie, złe kierunki inwestycji, przeinwestowanie sektora rolnego i energetycznego przy jednoczesnym niedoinwestowaniu sektora przemysłowego. Po trzecie, przeznaczenie części środków z zaciągniętych kredytów na doraźne cele budżetowe (konsumpcja, siły zbrojne). Po czwarte, kraje zadłużone prowadziły nierozsądną politykę makroekonomiczną, która prowadziła do szybkiego wzrostu deficytu budżetowego, silnie ekspansywnej polityki fiskalnej, subsydiowaniem przedsiębiorstw nierentownych. W następstwie doprowadziło to do wzrostu popytu wewnętrznego, a ten z kolei wywoływał wzrost importu i inflację. Ten negatywny stan jeszcze bardziej pogłębiła polityka stałego kursu walutowego.

7. Ostatnią z istotnych przyczyn zadłużenia jest masowy odpływ kapitału krajowego państw zadłużonych, wywołany czynnikami przedstawionymi powyżej [*Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym 2007*, s. 57–62].

Wszystkie z wymienionych czynników zadłużenia wystąpiły w krajach Ameryki Łacińskiej. Kraje te były i są głównymi sprawcami kryzysu zadłużeniowego, co wynika z braku stabilności politycznej, sprawnych struktur administracyjno-demokratycznych i partykularyzmu zachowań lokalnych przywódców, którzy lokują finanse narodowe na własnych rachunkach depozytowych i, jak na ironię, w bankach udzielających ich państwom pożyczek. Szacuje się nawet, że na tajnych kontach dyktatorów może być ulokowana suma o wartości 50% zobowiązań dłużnych tych państw [*Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym 2007*, s. 57–62].

4. Wielkość zobowiązań finansowych krajów Ameryki Łacińskiej i ich wpływ na koniunkturę gospodarczą w latach 1975–1995

Grupą krajów najbardziej zadłużonych lat 70. i 80. XX w. były państwa Ameryki Łacińskiej. W 1975 r. średnia zadłużenia państw tego regionu względem dochodu narodowego wynosiła około 22%, natomiast w 1990 r. sięgnęła 42%. Okresem kulminacyjnym był 1987 r., kiedy poziom zadłużenia względem dochodu narodowego wzrósł rekordowo do ponad 62% (była to suma około

400 mld USD) zwłaszcza w stosunku do innych regionów (na podstawie danych Banku Światowego).

Tak ogromna skala zadłużenia wiązała się z wieloma negatywnymi skutkami wobec gospodarek państw zadłużonych. Najpoważniejszym był transfer netto kapitału dłużnego z krajów zadłużonych do krajów wierzycielskich, co wywołane było wysokimi kosztami obsługi zadłużenia, przewyższającymi poziom dopływu nowych kredytów. Według danych Banku Światowego w latach 80., kraje Ameryki Łacińskiej przekazywały średniorocznie wierzycielom z tytułu obsługi zadłużenia aż 3% ich dochodu narodowego, co odpowiadało 17% wartości ich eksportu.

Już na początku lat 80. w państwach zadłużonych Ameryki Łacińskiej wystąpił problem z realizacją zobowiązań finansowych, a polityka oszczędnościowa wprowadzona parę lat wcześniej nie przynosiła oczekiwanych rezultatów. W celu zmiany tego negatywnego trendu Międzynarodowy Fundusz Walutowy opracował strategię polityki gospodarczej, jaką musiały przyjąć państwa zadłużone, aby wyjść z kryzysu, zalecając walkę z deficytem budżetowym i inflacją. Cele te miały zostać osiągnięte dzięki systematycznie wdrażanej polityce cięć w wydatkach rządowych oraz poziomie stopy procentowej, co miało zaowocować zmniejszeniem podaży pieniądza i w następstwie przyczynić się do spadku poziomu inflacji. Ponadto proponowano urealnienie kursu waluty, co wiązało się z jej dewaluacją. Dewaluacja waluty połączona z restrykcyjną polityką fiskalną i pieniężną prowadzić miała do poprawy bilansu handlowego i tym samym zwiększyć zdolności dłużników do wywiązania się ze swoich zobowiązań. MFW zalecał również większą deregulację i liberalizację rynku, co miało prowadzić do lepszej alokacji zasobów w gospodarce i tym samym szybszego jej wzrostu i rozwoju.

Państwa latynoskie dostosowały się w pełni do zaleceń MFW, co przyczyniło się do wzrostu poziomu oszczędności, jednakże powstałe nadwyżki zostały w całości wykorzystane na obsługę zadłużenia. Wdrożone w praktykę zalecenia MFW doprowadziły w perspektywie długoterminowej do pogorszenia sytuacji makroekonomicznej państw latynoskich. Nastąpił drastyczny spadek inwestycji, który spowodował erozję kapitału. Miało to wpływ na spadek poziomu produkcji i w następstwie na całą gospodarkę, wywołując spadek dochodu narodowego, a tym samym pogorszenie stopy życiowej ludności.

Dla krajów Ameryki Łacińskiej najtrudniejsze były lata 1981–1983 oraz 1988–1990. Wówczas to miało miejsce silne spowolnienie gospodarcze i recesja. Najgorszy był 1983 r., kiedy PKB dla całego regionu Ameryki Łacińskiej spadł o 2,6%. Najgorsza sytuacja wystąpiła w Chile, Peru, Meksyku i Wenezueli. PKB państw latynoskich uległ zamarznięciu. Eksport po początkowych, niewielkich spadkach również zastygł, natomiast poziom importu istotnie się obniżył. Wpływy budżetowe zaczęły drastycznie spadać, a to najbardziej odbijało się na najuboższych warstwach społecznych. Ten negatywny stan spotęgowała galopująca

inflacja, która już w 1982 r. przerodziła się w hiperinflację. Rekord dla regionu Ameryki Łacińskiej przypadł na lata 1989 i 1990, kiedy to inflacja wyniosła 1200%, po czym stopniowo zaczęła maleć. Tak wysoki poziom inflacji wywołany został radykalną polityką walki z deficytem, która oparta była w głównej mierze na polityce druku pieniądza. Jeżeli chodzi o inwestycję i przemysł, to spadki były ogromne: poziom inwestycji dla całego regionu w latach 1980–1983 uległ obniżeniu o około 40%. Po okresie największych załamań przemysł latynoski cofnął się w rozwoju do początku lat 60. (na podstawie danych Banku Światowego).

Sytuacja ta nie była korzystna również dla krajów wysoko rozwiniętych, będących eksporterami kapitału i usług finansowych, dlatego też postanowiono rozwiązać ten problem, aby ostatecznie uniknąć załamania na skalę globalną.

5. Proces wychodzenia z kryzysu

Pogarszająca się sytuacja dłużników i tym samym rosnące zagrożenie zbiorową niewypłacalnością zmusiła kraje uprzemysłowione do aktywizacji działań w celu rozwiązania pogarszającej się sytuacji i tym samym eliminacji realnej groźby światowego załamania finansowego. Międzynarodowe instytucje finansowe, banki komercyjne oraz państwa wierzycielskie podjęły się opracowania i wdrożenia wielu projektów zażegnania globalnego kryzysu zadłużeniowego. Powstały różne projekty, które modyfikowano odpowiednio do zmieniającej się sytuacji. Państwa zadłużone zostały zmuszone do wdrożenia opracowanych planów zmniejszenia skali zadłużenia.

Inicjatywę wierzycieli nakierowaną na rozwiązanie kryzysu zadłużeniowego można podzielić na różne grupy, okresy czy też stadia. Na podstawie dostępnej literatury wydzielono dwa stadia. Pierwsze stadium przypadło na lata 1982–1985. W tym czasie starano się zmienić sytuację umiarkowanymi i doraźnymi działaniami, rozwiązując problem dodatkowym finansowaniem, które zależne było od poziomu uregulowanych zaległości odsetkowych. W ramach tego etapu dokonano restrukturyzacji zadłużenia, zmniejszając nieco oprocentowanie, jak i wydłużając okres przeznaczony na spłatę zaciągniętych zobowiązań. Dokonano również przekazania nowych środków finansowych na warunkach lepszych dla odbiorców. Powyższa strategia zapobiegła globalnemu załamaniu, jednakże nie rozwiązała problemu, z tego też względu koniecznością stało się opracowanie nowych projektów oddłużeniowych i mechanizmów ich realizacji [Antowska-Bartosiewicz 1985, s. 53–56].

Drugie stadium przypadło na lata 1986–1995. W tym czasie w znacznej mierze rozwiązano problem wykorzystując plan Bakera i plan Brady'ego. Projekty te, stanowiące dobry przykład sprawnej inżynierii finansowej, dotyczyły krajów

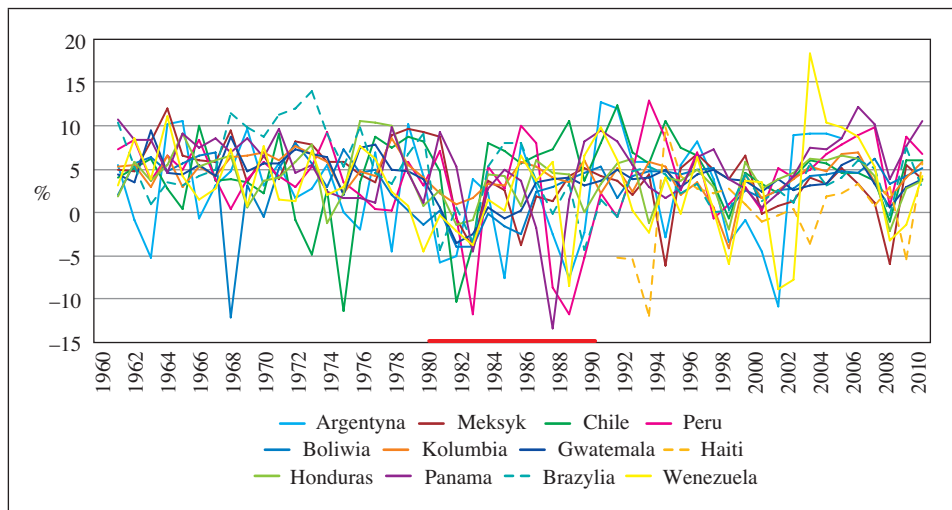
o średnim poziomie dochodów, tak więc w większości skierowane były do krajów Ameryki Łacińskiej. Zgodnie z tymi projektami walka z zadłużeniem miała polegać na:

- krótkoterminowym wzroście skali pożyczkowej banków,
- wzroście aktywności kredytowej ze strony Banku Światowego,
- realizacji przez kraje zadłużone narzuconych przez wierzycieli programów strukturalnych nakierowanych na tworzenie pozytywnych impulsów wzrostowych i reformujących struktury administracyjne państwa.

Programy skierowane do państw zadłużonych miały na celu ograniczenie popytu przy równomiernym wzroście podaży, co miało doprowadzić do wzrostu gospodarczego połączonego ze wzrostem eksportu. MFW w ramach dostosowań strukturalnych państw zadłużonych wprowadził system atrakcyjnych kredytów. Nowością była możliwość sprzedaży bądź zamiany długów na nowe instrumenty finansowe na podstawie rynkowej wartości długu. Operacje tego typu wprowadzały duże zamieszanie, jak również ogólnie komplikowały cały system, jednak dawały szansę redukcji zadłużenia, ponieważ wartość rynkowa długu kształtowała się znacznie poniżej jej wartości nominalnej. System ten był również korzystny dla banków komercyjnych, które chciały się pozbyć niechcianego zadłużenia, jak i innych banków, które chciały taką wierzytelność nabyć. Nowa struktura usług finansowych dawała dłużnikowi na zamianę długu na inny dług, jego wykup, zamianę długu na obligację, zamianę długu na udziały kapitałowe, zamianę długu na wydatki na ochronę środowiska oraz spłatę zadłużenia eksportem.

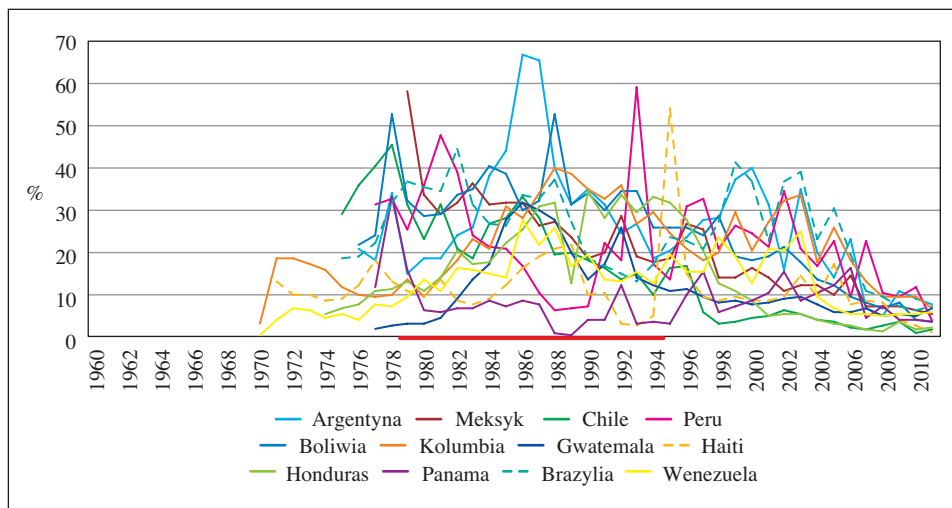
Mimo stworzenia bardzo wielu dogodnych warunków finansowych dla dłużników tylko w Chile i Boliwii w sposób wyraźniejszy poprawiła się sytuacja. Tym samym okazało się, że jedynie umorzenie części długów może realnie poprawić sytuację. Wierzyciele na początku wykazywali wielki sceptycyzm i ogromną niechęć do takich działań, jednakże z czasem ich podejście uległo zmianie. Zgoda krajów uprzemysłowionych na redukcję części zobowiązań podyktowana była następującymi przesłankami: 1) uległa poprawie kondycja banków wierzycielskich; 2) lata 80. (zwłaszcza druga ich połowa), to czasy boomu gospodarczego; 3) analizy finansowe wykazywały niemożność spłaty zobowiązań przez kraje zadłużone; 4) kryzys gospodarczy krajów Ameryki Łacińskiej negatywnie wpływał na skalę eksportu Stanów Zjednoczonych; 5) pogarszające się warunki życiowe ludności mogły wywołać negatywne zjawiska polityczne; 6) obniżka zadłużenia dawała szansę jego spłaty.

Anulowanie części zobowiązań finansowych doprowadziło ostatecznie do przewyciężenia kryzysu zadłużeniowego i stabilizację sytuacji. Momentem przełomowym był początek lat 90., kiedy państwa latynoskie odnotowały wyraźne wzrosty gospodarcze i spadki zadłużenia (względem dochodu narodowego).



Rys. 1. Wahania w poziomie wzrostu gospodarczego wybranych państw Ameryki Łacińskiej w latach 1960–2011 (w %)

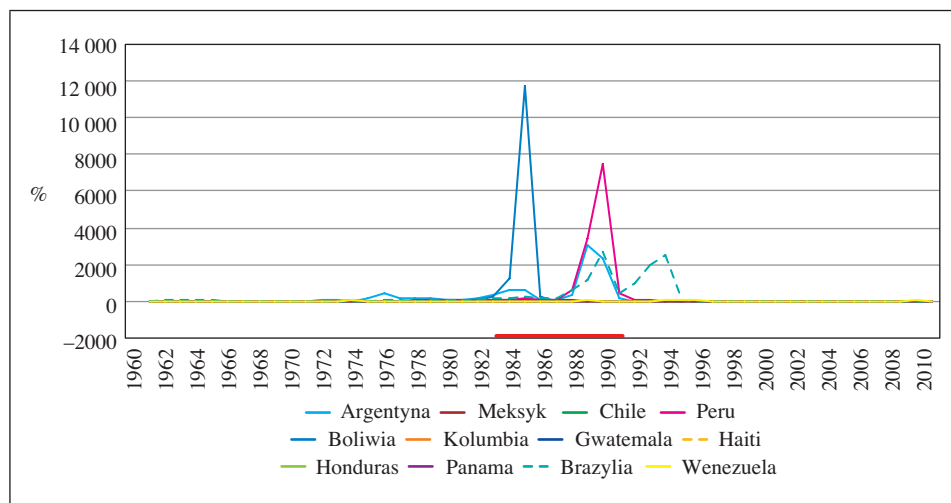
Źródło: opracowanie własne dokonane na podstawie: [The World Bank 2011].



Rys. 2. Wielkość zadłużenia wybranych państw Ameryki Łacińskiej w relacji do eksportu towarów i usług w latach 1960–2011 (w %)

Źródło: opracowanie własne dokonane na podstawie: [The World Bank 2011].

Rysunki 1–3 zostały opracowane celem uwidocznienia czytelnikowi w szerszej perspektywie czasowej, wychodzącej poza ramy lat 1975–1995, przebieg



Rys. 3. Poziom inflacji w wybranych państwach Ameryki Łacińskiej w latach 1960–2011

Źródło: opracowanie własne dokonane na podstawie: [The World Bank 2011].

wybranych procesów makroekonomicznych regionu Ameryki Łacińskiej. Na każdym z rysunków czerwona linia zaznaczona na osi odciętych uwidacznia okres kryzysu finansowego. Na rys. 1 ukazano załamanie koniunktury większości państw Ameryki Łacińskiej lat 80. XX w. (duża liczba spadków poniżej 10%) i stopniową poprawę koniunktury z początkiem lat 90. XX w. (duża liczba wzrostów powyżej 10%), widoczne jest również załamanie koniunktury związane z obecnym kryzysem finansowym mającym swój początek pod koniec 2007 r. Na rys. 2 ukazano wielkość zadłużenia, która osiągnęła swój punkt kulminacyjny w drugiej połowie lat 80. XX w. Na rys. 3 ukazano stan hiperinflacji występującej w latach 80. i z początkiem lat 90. XX w. i dławiącej rozwój gospodarczy państw Ameryki Łacińskiej.

6. Zakończenie

Kryzys zadłużeniowy uwidocznił luki w systemie bankowym, ukazując jak wielkie zagrożenie może nieść nadmierna deregulacja polityki finansowej. Kryzys zadłużeniowy, jaki można było zaobserwować w latach 80. XX w., nie jest jedynym, jaki dotknął gospodarkę współczesnego świata.

Istnieją teorie, według których zadłużanie państw słabo rozwiniętych jest umyślną polityką państw wysoko rozwiniętych, celem stworzenia finansowego

„odkurzacza”, który zasysałby wytworzony kapitał do państw rozwiniętych. Utrwała podział klasowy w celu wyzysku i zniewolenia grup uboższych. Według tych teorii tak manipuluje się polityką kredytową celem sztucznego wywoływania kryzysów finansowych, aby w sposób głębszy uzależnić gospodarczo regiony uboższe, niezbędne do wytwarzania towarów podstawowych o niskiej cenie. Oprócz narzędzi finansowych również technologia jest narzędziem utrzymania światowego podziału klasowego, której ceny rosną szybciej niż ceny towarów rolno-spożywczych (tworzy się niekorzystną relację *terms of trade* dla państw uboższych). Tym samym świat dzieli się na centra i peryferie. Podział taki porównać można do systemu gospodarki feudalnej, w którym istniał pan feudalny, rzemieślnicy wytwarzający towary wyższej jakości i tym samym o wyższej cenie (np. wozy, broń, zbroje, meble), a dalej – chłopci, którzy za bardzo niską cenę wytwarzali żywność, będąc przy tym ludźmi pozbawionymi praw i wysoce opodatkowanymi, co gorsza, nieświadomymi swej sytuacji. Cały dochód trafiał do centrum, czyli lokalnego władcy, który dysponował kapitałem i żył w luksusie [Wallerstein 1999, 2004, 2006, 2007a, 2007b, 2008].

Powyżej przedstawione wnioski z analiz ekonomiczno-historyczno-socjologicznych zaliczane są do grupy teorii marksistowskich, których najbardziej znanym przedstawicielem jest profesor Immanuel Wallerstein, ekonomista, historyk i socjolog, wykładowca Uniwersytetu Columbia.

Teorie klasycznego liberalizmu inaczej podchodzą do kryzysów zadłużeniowych, chociaż stwierdzają, że państwa rozwinięte udzielają kredytów państwom gospodarek nierozwiniętych dla własnych interesów, jednakże tym samym dają im wielką szansę na zmianę swojej sytuacji. Problemem jest tylko brak odpowiedzialności ze strony odbiorców usług finansowych.

W kwestii wpływu zadłużenia na koniunkturę gospodarczą wnioski są następujące: umiarkowany poziom zadłużenia raczej nie wpływa negatywnie na gospodarkę, powodując dopływ dodatkowego strumienia pieniędzy do gospodarki w ten sposób pozytywnie ją stymuluje. Jeżeli pozyskane środki są wykorzystane efektywnie, to w przyszłości nastąpi wyższy wzrost gospodarczy, który z kolei wygeneruje środki na spłatę zobowiązań, które tym samym pochłoną mniejszą część zysków. Ponadto obowiązek spłaty zadłużenia rodzi presję, przez co zwiększona jest wydajność. Problem pojawia się wtedy, gdy inwestycje nie przynoszą zysków, a odsetki przekraczają poziom możliwości dłużnika. W takim momencie wdrożenie polityki oszczędnościowej, polegającej na podwyższeniu stopy procentowej, restrykcyjnej polityce fiskalnej i polityce proeksportowej (która oparta jest na subsydiach, wysokiej inflacji, obniżaniu narodowego kursu walutowego) powoduje silną dekoniunkturę, nie tylko obniża poziom dochodu narodowego, ale również – poziom rozwoju społecznego, na czym tracą zwłaszcza najuboższe grupy społeczne. Spadek PKB powoduje zmniejszenie napływu dochodów,

w następstwie czego maleją również środki dostępne na realizację zadłużenia, powstaje wówczas błędne koło, które jeżeli nie zostanie przerwane przez redukcję zobowiązań, może doprowadzić do całkowitego zawieszenia spłat zobowiązań i wywołać negatywne zjawiska polityczne, destabilizujące sytuację międzynarodową, tak w wymiarze ekonomicznym, jak również politycznym.

Literatura

- Antowska-Bartosiewicz I. [1985], *Instytucjonalne ramy rozwiązania problemu spłaty zadłużenia*, Instytut Finansów, Warszawa.
- Budnikowski A. [1991], *Zadłużenie jako problem globalny*, PWE, Warszawa.
- Chrabonszczewska E. [2005], *Międzynarodowe organizacje finansowe*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Ciepielewski J. et al. [1985], *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*, PWE, Warszawa.
- Cline W.R. [1985], *International Debt: From Crisis to Recovery*, „American Economy Review”, vol. 75, nr 2.
- Kaliński J. [2008], *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, PWE, Warszawa.
- Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym* [2007], red. S. Miklaszewski, Difin, Warszawa.
- Najnowsza historia świata* [2003], red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Szaniecki M. [1991], *Powszechna historia państwa i prawa*, LexisNexis, Warszawa.
- Suter Ch. [1992], *Debt Cycles in the World-Economy: Foreign Loans, Financial Crises, and Debt Settlements, 1820–1990*, Westview Press, Oxford.
- Szpak J. [2003], *Historia gospodarcza powszechna*, PWE, Warszawa.
- Wallerstein I. [1999], *Wyzwania wobec nauk społecznych u progu XXI wieku*, Universitas, Kraków.
- Wallerstein I. [2004], *Koniec świata jaki znamy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wallerstein I. [2006], *Nowoczesny system-swiat. Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Wallerstein I. [2007a], *Analiza systemów-swiatów*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Wallerstein I. [2007b], *Europejski uniwersalizm. Retoryka władzy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wallerstein I. [2008], *Utopista. Alternatywy historyczne dla XXI wieku*, Oficyna Trójka, Poznań.
- Wojnarski D. [2004], *Powszechna historia gospodarcza*, Poltext, Warszawa.
- The World Bank [2011], *World Development Indicators*, http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx#s_b (dostęp: 18.04.2011).

The Effect of Excessive Foreign Debt on the Economic Climate – the Example of Latin America

The article examines excessive indebtedness at the country level. The study covers the years 1975–1995, during which this problem affected particularly medium-developed countries and the lack of its solution implied a threat of a global economic crisis. This was one of the most serious global economic crises and global debt crises to have occurred in the general history of finance, seriously destabilising economies and the political situation. The political sphere also to some extent conditioned the procedure for its solution.

Keywords: crisis, budget deficit, public debt, financial destabilisation, unfair exploitation.